

Ærkebispervalget i Lund 1177.

Af Hal Koch.

I. INDLEDNING

Vi kender alle fra Barndommen Saksos pompøse Beretning om Absalons Valg i 1177¹. Skildringen hører til de udførligste og mest levende i hele Saksos Værk. De mere end velkendte Enkeltheder behøver vi ikke at gøre udførligt Rede for; Hovedpunkterne i Begivenhederne er følgende: efter Knuds Bryllup kommer Eskil i Foraaret 1177 til Kongen og meddeler ham i al Hemmelighed, at han paa Grund af Alderdom og for at trække sig tilbage til Klosterlivets Stilhed vil nedlægge sit Embede. Kongen, der er en Modstander af denne Plan, henviser til, at der hertil kræves pavelig Tilladelse. Eskil erklærer imidlertid at være i Besiddelse af Pavebreve, der ikke blot tillader ham at nedlægge Embedet, men at overdrage det til, hvem han vil, idet han som pavelig Legat skal sørge for, at Ærkesædet ikke kommer til at staa ubesat. Valdemar er nu bange for, at Eskil skal vælge Asser til sin Efterfølger, men indrømmer, at han ikke kan modsætte sig Pavens Vilje, der er den højeste Myndighed i alt, hvad der angaar Kirken². Videre hører vi om Eskils Afsked

¹) Saxo, ed. J. Olrik & H. Ræder, XIV, 55.

²) *ibid.* XIV, 55, 1—2: Quem cum rex verbis caritatem simulantibus proposito prohiberet idque ei sine Romana auctoritate exsequendi fas esse negaret, habere se summi pontificis epistolas, per quas non solum abdicandi honoris licentiam, sed etiam transferendi, in quem vellet, potestatem acceperit, testatus est. Huc accedere, quod se Romanae legationis officio fungentem, ne sedes successore vacua habeatur, sub-

med den skaanske Almue og den endelige Embedsnedlæggelse, der finder Sted en Maaned efter Samtalen med Kongen, i Lunds Domkirke, under Tilstedeværelse af Kongen og Rigets Bisper, Gejstligheden og Folket. Handlingen begynder med at Eskil gør Rede for sin Bestyrelse af Embedet. Derefter afgiver han paa Kongens Opfordring en Erklæring om, at hans Embedsnedlæggelse ikke skyldes Tvang fra dennes Side, hvad der let kunde opstaa Mistanke om paa Grund af de talrige Stridigheder, der tidligere havde været dem imellem. Med Oplæsningen af den pavelige Tilladelse til at nedlægge Embedet slutter denne Del af Handlingen.

Kongen opfordrer nu Eskil til at udpege sin Efterfølger; Eskil svarer med at oplæse et andet Pavebrev, der overdrager ham som Legat at vælge Biskoppen. Denne pavelige Myndighed giver han dog straks Afkald paa til Fordel for dem, hvem Valget ellers tilkom¹. Bisper, Præster og Konge opfordrer ham imidlertid til at sige sin Mening, og han nævner da Absalons Navn, som straks vinder almindelig Tilslutning². Absalon vægrer sig dog med den Begrundelse, at Byrden er for tung, og at han ikke ønsker at forlade Roskilde Stift. Uden at lade sig standse heraf søger man imidlertid med Magt at føre ham til Ærkestolen; der opstaar stor Tumult, og denne ender med at Absalon henskyder sin Sag til Pavens Afgørelse.

Denne Beretning har altid staaet som et af Højde-

rogationis curam exhibere par sit. . . . ad postremum votis eius annuere se dixit (sc. rex), quod Romanae sententiae decreto obviam ire nequeat, penes quam publicae religionis norma consistat.

¹) *ibid.* XIV, 55, 8: Aliam Romanae dignitatis epistolam explicat, qua sibi, legationis habenas tenenti, subrogandi antistitis arbitrium mandabatur. Ea perlecta, potestatem, quam sibi indulgentia Romana detulerat, ad eos, quibus eligendi ius esse consuerit, transferre se dixit, quod ultro iure suo cedere quam alienum offendere malit, ne ecclesiam, pro cuius maiestate tuenda semper excubuerit, consueto libertatis beneficio fraudare videretur.

²) Roskildensem antistitem, mihi propinquitate, vobis opinione notum, designo.

punkterne indenfor dansk Historieskrivning, og det af flere Grunde. Der er for det første her givet os et smukt og værdigt Billede af den gamle Ærkebiskop, som træt af Livets mangehaande Handler ønsker at nedlægge Staven for at tilbringe sine sidste Aar i Klosterets Ro. Hertil kommer imidlertid Skildringen af Absalon, der vel altid har været den populæreste Skikkelse i dansk Historie: saa elsket af alle, men tillige saa uselvsk og ædel var den Mand, der blev Eskils Efterfølger paa den danske Ærkestol. Men ikke nok hermed. Hele Begivenheden staar i Saksos Fremstilling som den definitive Besegling af den Fred, der var sluttet mellem Konge og Ærkebisp; Eskil vælger af egen fri Vilje den Mand til sin Efterfølger, der stod Kongen nærmest, og som denne helst af alle vilde se i Spidsen for Landets Gejstlighed. I gensidig Agtelse og Respekt, i Fred og Harmoni, samles her de tre førende Skikkelser i dansk 12. Aarh.s Historie. »Scenen i St. Laurentiuskirkens kor,« siger A. D. Jørgensen, »er . . . et af de største øjeblikke i vor historie. Den mægtigste personlighed, vort fædreland har frembragt, er stedt for en afgørelse, der bringer hans sjæl til at dirre; medens den storslaaede olding, der ligesom med den ene fod staar i oldtidens minder, som den eneste tilbageblevne af dens mange eventyrlige skikkelser, og med den anden i sydens stille klostercelle, udtaler kaldets ord og bønfaller ham om at modtage det, og den ridderlige konge giver sit bifald og sin fortrøstning til vennens ubegrænsede evner tilkende. Det er et af de store øjeblikke, der virker opløftende gennem tiderne . . . I sandhed, dette billede bør staa hen i vor historie, uanfægtet af nogen tvivl og af noget forsøg paa at formindske dets træk; thi vi har ikke raad til at ødsle med fortidens storhed, men maa holde den frem og se op til den med ydmyghed og fortrøstning«¹.

¹) Ny khs. Saml. V, p. 22. Stedet er her citeret udførligt, fordi det er saa typisk for dansk Historieskrivnings Betragtning af Valde-

Helt anderledes tager Sagen sig ud, naar vi gaar til Arups Danmarks Historie¹: om Maaden, hvorpaa Eskil afløses af Absalon »har Sakse en beretning, der imidlertid maa være helt urigtig. Sikkert er, at Eskil har søgt Alexander 3 om tilladelse til at nedlægge sit embede«, og at denne vel finder det stridende mod Kirkens Interesser, men dog ikke vil nægte ham det, forudsat at han skaffer sig en værdig Efterfølger. »Om Sagens videre forløb lader kun den bedst mulige gætning sig fremføre«. Denne Arups Gætning gaar da ud paa følgende: Eskil havde haabet paa at kunne faa sin Brorsøn Asser, Domprovsten i Lund valgt til sin Efterfølger, men paa Valgdagen i Lund mødte Kongen og Absalon op med væbnet Magt. »Svag og af-fældig vovede Eskil da ikke at foreslaa Asser; med rystende stemme har han nævnt Absalon. Og lige saa frygt-somme som han stemte straks alle de valgberettigede kanniker i raabet: Absalon«². Absalons Vægring ved at tage mod Valget skyldtes hans ærgerrige Plan om ved en Appel til Rom at opnaa Ret til samtidig at beholde

marstiden og dens Hovedskikkelser. Hele Perioden betragtes som en Storhedstid uden Lige. Den egentlige Helt er Absalon (cf. Hans Olriks Bog om denne, en Bog, der efter min Mening er ganske ulæselig og tilmed vildledende ved sin ukritiske Panegyrik) og ved Siden af ham den »ridderlige Konge«. Eskil er vel en »storslaaet Olding«, men han hører dog Fortiden til; det er ikke ham, men Absalon, der repræsenterer de nye Tanker, som skal bestemme Fremtiden. En ganske lignende Opfattelse gaar igen i »Danmarks Riges Historie«, der væsentlig indskrænker sig til at genfortælle Saksos Beretning om Valget (I, p. 644).

¹) Arup, I, p. 254 f. Naar Arups Fremstilling her drages frem, ønsker jeg udtrykkeligt at gøre opmærksom paa, at jeg ikke ønsker at deltage i den populære Nedsabling af dennes paa mange Punkter angribelige, men i Hovedsagen interessante og overordentlig frugtbare Synspunkter. Ikke mindst udfra en kirkehistorisk Betragtning maa man hilse Arups første Bind med Glæde.

²) Arup betegner selv denne Fremstilling som en »Gætning«, hvilket den i Sandhed kan siges at være (cf. Kongens væbnede Magt, Eskils rystende Stemme); noget andet er, om det kan siges at være den »bedst mulige«.

Roskilde Stift. — Dette er, hvad der er blevet tilbage af hint store Øjeblik, der skulde staa hen uanfægtet af Kritik og Tvivl og virke opløftende paa hele Folket.

Imellem denne Fremstilling og den traditionelle Opfattelse af Begivenhederne i Lund 1177 ligger *Curt Weibulls* for dansk Historieskrivning saa epokegørende Kritik af Saksos Værdi som historisk Kilde¹. Denne Weibullske Kritik skal ikke her beskæftige os i Enkeltheder. Kun er vi nødt til at trække dens Hovedlinier op af Hensyn til Forstaaelsen af den Behandling, der er blevet den her undersøgte Beretning til Del. Medens man hidtil i dansk Historieskrivning, paa en næsten naiv Maade — i hvert Fald for Valdemarertidens Vedkommende — har taget Saksos Beretninger for gode Varer, idet man betragtede ham enten som Øjenvidne til Begivenhederne eller som Indehaver af en primær og paalidelig Tradition, er Curt Weibull gaaet til den modsatte Yderlighed. Med stor Skarpsindighed er det lykkedes ham at vise, at Saksos Værk ingenlunde er det umiddelbare, friske Nedslag af selve Begivenhederne, som man ofte har været tilbøjelig til at antage. Tværtimod. Sakso arbejder overalt, ogsaa i 12. Aarh., med litterære Kilder, som han omformer og udvider efter Forgodtbefindende. Han bygger paa Helgenlegenden om Knud Lavard, paa Roskildekrøniken og Svend Aagesen og frem for alt paa det rigshistoriske Annalværk, som maa være det fælles Grundlag for Sakso og Knytlingasaga. Heraf følger, at man overfor Sakso maa tage alle de Forbehold, som forsigtig historisk Metode maa kræve anvendt overfor en sekundær Kilde. Han fremtræder for os som den stuelærde, kombinerende og

¹) Curt Weibull: Saxo, Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Svend Estridsens död till Knut VI (Hist. Tidsskr. f. Skånel. VI, 1—286), Saxostudier (ibid. VII, p. 71—120) og Saxoforskning, et Stridsskrift (ibid. VII, p. 181—241). Det sidste er Svar paa Fabricius: Saxos Valdemarskrønike og hans Danesaga (Hist. Tidsskr. 8. Rk., VI, p. 285—386).

kompilerende Historieskriver, som oven i Købet kombinerer og kompilerer ud fra ganske bestemte Tendenser, og som slet ikke ønsker at skrive objektiv, upartisk Historie. Ja, man¹ gaar endog saa vidt, at man mener, at Sakso bevidst polemiserer mod Roskildekronikens Betragtning af Fortiden og saaledes fremkalder en Vending i dansk Historieskrivning. Sikkert er det i hvert Fald at Sakso skriver ud fra ganske bestemte Synspunkter, Sympatier og Antipatier (Fremhævelse af Kongemagten, Berømmelse af Hviideslægten, Uvilje mod Eskil etc.). Denne nye Betragtning af Sakso har med Nødvendighed fremkaldt en fuldstændig Revision af 12. Aarh.s danske Historie, en Revision, som endnu ikke er definitivt ført til Ende, men hvortil der er givet en Række fremragende Bidrag af Curt og *Laurits Weibull*. Det er denne reviderede Opfattelse, der kommer til Orde i Arups Danmarks Historie.

At denne kritiske Revision af Danmarkshistorien i 12. Aarh. principielt set er berettiget, forekommer mig hævet over enhver Tvivl. Man kan ikke mere betragte Sakso som en primær og i det væsentlige paalidelig Kilde. En anden Sag er det, at den Weibullske Kritik undertiden forekommer mig at skyde over Maalet, og at der endnu er et stort Arbejde at gøre for at genskabe et nyt og mere historisk Billede af denne Periode, hvor tidligere Forskere har været alt for tilbøjelige til at nøjes med at gengive Sakso og saa i hans Beretning — med større eller mindre Held — at indføje de andre spredte Meddelelser, vi har. I denne Henseende er det mit Haab, at nedenstaaende Undersøgelse kan give et Bidrag dels til Spørgsmaalet om, hvor meget vi paa kritisk Grund kan siges at vide om Ærkebispervalget 1177, dels til Belysning af, hvilken Plads dette Valg indtager indenfor dansk politisk og kirkelig Historie i det 12. Aarh.

¹) Cf. L. Weibull i *Scandia*, 1928 p. 84 ff.

II. WEIBULLS KRITIK¹

Weibull begynder med at godtgøre, at Saksos Beretning om Ærkebispeskiftet væsentlig er bygget over de to Pavebreve, som Eskil ifølge denne Beretning skal have været i Besiddelse af, og hvis Indhold er følgende: 1) efter tidligere Afslag giver Paven nu Eskil den ønskede Tilladelse til at nedlægge sit Embede; 2) Eskil faar som pavelig Legat Fuldmagt til selv at vælge sin Efterfølger, ja, endog til at overflytte en Biskop fra et andet Stift til Lund. En saadan pavelig Indgriben i et Bispevalg med Tilsidesættelse af alle andre Instanser og med Dispensation til at overflytte en Mand fra et andet Stift er imidlertid ganske uden Analogier i 12. Aarh. Den strider direkte mod kanonisk Ret og herskende Praksis, som vi ellers kender den i Europa paa denne Tid, og lige saa fuldt staar den i skarpeste Modsætning til, hvad vi ellers hører om Bispevalg her i Norden (se ndf. p. 250 f.). Med en meget høj Grad af Sikkerhed kan man derfor slutte, at Eskil ikke kan have været i Besiddelse af en saadan Fuldmagt, lige saa lidt som man kan tænke sig, at Valdemar uden videre skulde have bøjet sig for denne grove Tilsidesættelse af Kongens Ret. — Men Weibull gaar et Skridt videre: han mener ogsaa her som andre Steder at kunne konstatere, hvorledes Saksos Beretning er blevet til, og hvad Materiale han har haft. I Gregor IX.s Dekretaler findes opbevaret et udateret, men utvivlsomt ægte Brev fra Alexander III til Eskil². Alexander giver her — omend

¹) Cf. til det følgende Hist. Tidsskr. f. Sk. VI, p. 259—86.

²) Decr. Greg. IX, I, VIII, 9 (Corp. jur. can. ed. Friedberg, II, p. 102). Dette udaterede Brev har man tidligere ansat til c. 1172—73, men efter at Brevet foreligger i sin Helhed taler meget unægtelig for at henhøre det til selve Valget, hvad vi da ogsaa gør i det følgende. Udelukket er det dog ingenlunde, at Eskil paa et tidligere Tidspunkt har modtaget dette Svar paa sin Anmodning og derefter har besluttet sig til at blive i Embedet endnu nogle Aar. Omtalen af de stærke Forfølgelser og Muligheden af, at Eskil ikke personlig vil komme tilstede,

med Betænkelighed — Eskil Tilladelse til at nedlægge sit Embede, og beordrer, at dette skal besættes paa vanlig Vis og Valgresultatet forelægges Paven til Billigelse. Dette Brev viser atter, at de af Sakso omtalte Breve ikke har eksisteret og ikke kan have eksisteret. Imidlertid er der en ikke ringe Overensstemmelse mellem det bevarede Brev og Saksos Fremstilling (særlig Saksos første Brev), hvilket — ifølge Weibull — gør det overordentlig sandsynligt, at Saksos Beretning er bygget paa et direkte eller indirekte Kendskab til dette ægte Brev samt den i Knyttlingasaga bevarede Skildring: ved denne Tid opgav Eskil sit Embede og paabød Absalon at overtage Ærkesædet. At Resultatet af denne Kombination er blevet, som det er, skyldes, at Sakso her som andre Steder er fængslet af Sætningen om Pavens absolute Magtfuldkommenhed, hans plenitudo potestatis. Hermed er — efter Weibull — hele Saksos Beretning styrtet til Jorden. Den er væsentlig bygget paa de to Pavebreve, som aldrig har eksisteret, men udelukkende skyldes Forfatterens egne Konstruktioner over foreliggende Kilder. Tillige maa det regnes for umuligt af den foreliggende Beretning at udskille, hvad der eventuelt kan være historisk og hvad ikke. Hypoteser i den Retning vil nu som før komme til at savne al videnskabelig Værdi. Om Ærkebispevalget ved vi intet; derimod ved vi med Sikkerhed, hvorledes Paven har foreskrevet, at det skulde foregaa.

Dette er altsaa, hvad der efter Weibull bliver tilbage af den saa straalende Beretning. Og denne Kritik er det Arup har taget sig ad notam, naar det hos ham hedder, at Saksos Beretning maa være helt urigtig, samt at »om sagens videre forløb lader kun den bedst mulige gætning sig fremføre«. Inden vi gaar videre, vil det imidlertid virke klarende at understrege, hvad der er Hovedpunk-

kunde gøre det sandsynligt, at Brevet allerede stammede fra et væsentlig tidligere Tidspunkt, men saa længe vi ikke er i Stand til at datere Brevet, forbliver alt usikkert.

terne i denne Kritik: 1) Det første er dette, at de to af Sakso omtalte Breve ikke har og ikke kan have eksisteret, hvorfor denne Del af Beretningen maa falde væk. 2) Herudfra gaar Weibull imidlertid et Skridt videre og forkaster hele Saksos Beretning, idet han mener det godtgjort, at denne er fri Konstruktion over det ægte Brev og den med Knytlingasaga fælles Kilde; herefter er vi saaledes i Stand til at gaa bag om Sakso til det af ham anvendte Materiale. Hvad Sakso har at sige om Sagen er i Virkeligheden ganske uden Interesse for den historiske Undersøgelse af Valget.

Inden vi gaar over til en nærmere Undersøgelse af denne Kritik, skal vi imidlertid omtale det — saa vidt jeg ved — eneste Forsøg¹, der er blevet gjort paa at rehabilitere Saksos tidligere saa højt beundrede Fortælling, en svensk Afhandling af *A. Helgesson*.

III. HELGESSONS MODKRITIK

Helgesson begynder sin Afhandling² med en grundig Undersøgelse af Alexanders Brev, som skal indeholde — ikke som Weibull mener et Ja paa Eskils Ansøgning — men

¹) Efter at dette var skrevet har Jørgen Olrik (Hist. Tidsskr. X, 2, p. 149—289) offentliggjort nogle Studier over Saksos historiske Kilder; der findes her nogle Bemærkninger om Ærkebispervalget (p. 278), som til en vis Grad stemmer overens med nedenstaaende, uden at Olrik dog fører noget Bevis for sine Paastande. Paa afgørende Punkter (særlig med Hensyn til Eskils Stilling til Sagen) synes vi dog at være uenige, ligesom Olriks Maade at drive kildekritiske Studier paa forekommer mig højst vilkaarlig og lidet frugtbar; dette gælder ogsaa samme Forf.s Afhandling fra Aaret før (Hist. Tidsskr. X, 1, p. 131—90). Der ræsonneres her ud fra almindelig sund Fornuft over Kilderne, men der gaas intetsteds tilbunds eller føres sikkert Bevis. Om det meste af det gælder det, at det meget vel kan være rigtigt, men det er ogsaa muligt, det er forkert, da det i Realiteten slet ikke kan kontrolleres.

²) A. Helgesson: Absalons val til ärkebiskop i Lund 1177 (Studier tillägnade M. Pfannenstill, 1923, p. 317—44).

derimod et Afslag efterfulgt af en Antydning om, at en fornyet Bøn fra Eskils Side kunde give det ønskede Resultat. Dette Brev skal saaledes forudsætte, at der er ført en videre Korrespondance om Sagen, hvorved Eskil har opnaaet den endelige Tilladelse til sin Embedsnedlæggelse. Saksos Omtale af to Breve maa saaledes siges at have Sandsynligheden for sig. Det næste Spørgsmaal bliver for Helgesson, om Saksos Beretning kan bringes i Overensstemmelse med det bevarede Brev, hvilket han mener, at den kan, selv om man ikke skulde være tilbøjelig til at gaa ind paa hans Hypotese om den fortsatte Korrespondance. Den af Weibull konstruerede »kontradiktoriske« Modsatning eksisterer i Virkeligheden slet ikke. Sakso taler, ret forstaaet, ikke om nogen absolut Fuldmagt til Eskil: »Om någon plenipotens för Eskil att själv godtyckligt utse ärkebiskop talas naturligtvis lika litet på ena som på andra stället«. De af Weibull anførte Ord fortolkes saaledes, at de kun kommer til at indeholde en Opfordring til Eskil om klogt at lede Valget. Og paa den anden Side godtgøres det, at Saksos første Brev og hele Situationen i alle Enkeltheder svarer til Alexanders Skrivelse. Kort sagt: Undersøgelsen taler over hele Linien til Fordel for Saksos historiske Paalidelighed.

Hertil følger Helgesson en tredie Del, hvor han — uden at det faar afgørende Betydning for Forstaaelsen af det foreliggende Ærkebispervalg — polemiserer mod den Weibullske Opfattelse af de nordiske Bispevalg i al Almindelighed; ifølge denne var Situationen den, at Kongerne søgte at bevare deres gamle Ret overfor Valgforsamlingen, som nu gør nye Krav gældende; i Modsatning hertil hævder Helgesson, at det i Danmark efter 1134 er Valgforsamlingen, som kæmper for sin gamle Ret, medens Kongemagten søger at tilrive sig ny og øget Indflydelse. Beviset for denne Helgessonske Paastand forekommer mig imidlertid saa svagt og lidet vellykket, at der ingen Grund er til at beskæftige sig yderligere med Sagen. Det er ikke

lykkedes Helgesson paa noget Punkt at afkræfte den Bevisførelse, som tidligere er givet af Ellen Jørgensen¹ og siden udførligere af Weibull². Desuden kan vi saa meget roligere lade dette Spørgsmaal ligge, som det ikke indtager nogen central Plads i Helgessons Afhandling.

Heller ikke Afhandlingens sidste Del, der drejer sig om Forstaaelsen af Absalons Vægring ved at overtage Embedet faar større Betydning for vor Undersøgelse her³.

Det væsentlige hos Helgesson er, saa vidt jeg kan se, tre Ting: 1) Alexanders Brev er ikke en Tilladelse til at resignere, men forudsætter en videre Korrespondance om Sagen, saaledes at det er sandsynligt, at Sakso har Ret i sin Paastand om Tilstedeværelsen af to Pavebreve. 2) At der hos Sakso ikke er Tale om nogen absolut Fuldmagt til Eskil; herved bortfalder Hovedpunktet i Weibulls Kritik, som netop bygger paa Modsætningen mellem Sakso og Pavebrevet. 3) Hertil kommer som det tredie, at Helgesson ved en ofte ret skarpsindig Eksegese paa-viser, at Overensstemmelserne mellem Sakso og det ægte Pavebrev rækker ret vidt, videre end Weibull synes at have set. Der bliver saaledes — efter Helgesson — intet Grundlag for at forkaste Sakso til Fordel for andre Kilder; tværtimod supplerer de forskellige Meddelelser hinanden paa bedste Maade.

1) Af disse Punkter er det første det vigtigste, men for at kunne bedømme det, bliver det nødvendigt at have Pavens Brev for Øje.

Literas tuas nuper accepimus, devotione plenas et dolore non vacuas, quandoquidem et tuam nobis insinuaverunt affectuosissimam caritatem, et tui archiepiscopalis officii, quod

1) E. Jørgensen: Fremmed Indfl. under den danske Kirkes tidl. Udv. p. 17—22.

2) Hist. Tidsskr. f. Sk. VI, p. 262 ff. Arup har her samme Opfattelse, som Helgesson; man maa derfor med Interesse imødesee en kritisk Bevisførelse fra hans Side for Rigtigheden af denne Betragtning af de danske Bispevalg.

3) Se herom ndf. p. 257 f.

fideliter gessisse, et adhuc te gerere gaudemus, contrariam exigebant ecclesiae utilitatibus cessionem. Nosti enim, sicut vir providus et prudens, quod tanta est diei malitia, et contra ecclesiam Dei tam gravis, tam diuturna persecutionis instantia, ut nequaquam ei cedat ad commodum, si tuam sedem contigerit subire defectum. Quod si tuam aut senectutem aut insufficientiam forte considerans, te tamquam emeritum postulas relaxari: scito nos credere et pro certo tenere, quod tutius sit hoc tempore, si commissa tibi ecclesia, sub umbra tui nominis gubernetur, quam si alteri novae incognitaeque personae gubernanda in tanto discrimine committatur, maxime quia in te vigor devotionis et fidei etiam corpore senescente non deficit, sed vergente deorsum conditione corporea fervor spiritus in sublimiora conscendit. Ne igitur huius doloris aculeus vividam circa te nostri pectoris vulneret caritatem, monemus te igitur, ut super hoc diebus istis nulla te facias importunitate molestum, quia incedens omnino probatur, prius solvere militiae cingulum, quam cedat victori adversitas proeliorum. Insta igitur sicut bonus miles Christi, et in tuae sollicitudinis officio persevera; ne dum tuae quietis desideria quaeris, tu aliquid talenti tibi crediti detrimentum patiaris. Illud quoque te oportet attendere, quod si pennas habeas, quibus in solitudinem volare satagis, ut quiescas: ligatae sunt tamen nexibus praeceptorum, quae ita ut nosti, ex sacrorum canonum institutione te vinciunt, ut liberum non habeas absque nostra permissione volatum. Ceterum ne, frater, te intolerabiliter nos gravare causeris, qui melius tui potes tam animi debilitatem nosse, quam corporis: hoc tandem tibi, si iudicio conscientiae tuae res id prorsus exigit, indulgemus, ut suscepta opportunitate, tam per te quam per principem terrae, vel etiam per literas tuas, et idoneos nuntios, si corporalem ibi vel non potueris vel nolueris exhibere praesentiam¹, aliosque regni illius religiosos, et industrios de substituenda sis persona sollicitus, et talem invenire satagas successorem, qui non a fidei claritate degeneret, neque a tramite rectitudinis et honestatis aberret. De his quoque quae tuis duxeris necessitatibus reservanda, cum eisdem personis tractare et deliberare te convenit: ut quum nobis haec omnia tam tua quam illorum fuerint assertione

¹) Dette Sted kunde tyde paa, at Brevet er skrevet paa et Tidspunkt, da Eskil ikke opholdt sig i Landet. Det ligger da nær at tænke paa hans sidste Besøg i Clairvaux, der vel maa sættes til 1174—76 (cf. Helveg I, p. 425 ff.).

comperta, ita provide ac secure possimus in facto procedere, quod neque nos, neque te ipsum oporteat huius operis in posterum poenitere.

At dette Brev er en Tilladelse til at resignere, forekommer mig ganske uomtvistelig. Sætningen »Ceterum ne . . .« er i saa Henseende afgørende. Men det er ingen ubetinget Tilladelse. Han skal først forhandle med Kongen og med viri religiosi¹ et industrii om en Efterfølger, som man kan være tjent med; endvidere skal han faa Spørgsmaalet om sin egen »Pension« afgjort. Først naar det er i Orden, skal han meddele Alexander Resultatet for at han kan »procedere in facto«. Helgesson har for saa vidt Ret i, at Brevet forudsætter en videre Korrespondance, men af en ganske anden Art end den, vi møder hos Sakso. Først naar Sagen var ordnet skulde den forelægges Paven til endelig Afgørelse².

2) Helgesson søger paa enhver Maade at tolke Saksos Ord saaledes, at der ikke bliver Tale om en absolut Fuldmagt til Eskil, men forgæves. Thi selv om Ordene: »Subrogandi antistitis arbitrium« og »transferendi in quem vellet potestatem« kan bortforklares, bliver der visse Træk i Fortællingen tilbage, som med al Tydelighed viser, hvorledes Forfatteren selv maa have opfattet den Myndighed, Eskil var udrustet med. Vi skal her blot nævne Fortsættelsen til de sidst anførte Ytringer, som er mere end nok til at afgøre Sagen: »Ea (sc. epistola) perlecta, potestatem, *quam sibi indulgentia Romana detulerat, ad eos, quibus eligendi jus esse consuerit, transferre se dixit . . . ne ecclesiam . . . consueto libertatis beneficio fraudare videretur*«. Det er Eskil, der nu er i Besiddelse af Valgretten og afstaar den til Fordel for den vanlige Valgforsamling. Hermed falder imidlertid Hovedpunktet i hele Helgessons Bevisførelse. Den af Weibull konstaterede Modsigelse mellem Alexanders Brev og Sakso bestaar stadig: Sakso hævder, at Eskil

¹) Om viri religiosi, se Decr. Grat. I, 43, 35 (Friedb. I, p. 247).

²) Se herom ndf. p. 266, 1.

har opnaaet Fuldmagt til at vælge ganske, hvem han vil, medens Alexander i sit Brev indskærper Eskil at sørge for, at Valget foregaar efter gældende Regler og med Overholdelse af skyldigt Hensyn til Kongen. Her maa man stadig vælge. Hvis den ene Beretning er rigtig, er den anden forkert, og hvilken der er hvilket, skulde næppe synes at være tvivlsomt.

3) Paa det tredie Punkt kan jeg ikke se rettere end, at Helgesson har Ret. Men at der foreligger Slægtskab mellem det ægte Brev og Saksos Beretning havde jo allerede Weibull set og fremhævet (særlig p. 278 f.). Dog kan man — forekommer det mig — ikke frakende Helgesson en vis Fortjeneste ved saa omhyggeligt at have gjort Rede for alle Overensstemmelserne mellem de to Kilder: Eskil har anmodet Paven om Tilladelse til at resignere, Paven har i Betragtning af Eskils store Værdi for Kirken ikke uden videre billiget denne Anmodning, men bevæget ved hans Bønner har han dog af Hensyn til Alder og Sygdom tilstaaet ham, hvad han søgte, naar han blot paa lovlig Vis (paa dette Punkt mener vi altsaa ikke, at der er Overensstemmelse) skaffede sig en Efterfølger; endelig svarer selve Valghandlingen, som Sakso skildrer den, nøje til, hvad det pavelige Brev fordrer (Helgesson p. 332 f.). For en nøgtern Betragtning af Teksterne er det virkelig overordentlig fortjenstfuldt at have gjort opmærksom paa den vidtgaaende Parallelisme mellem vore to Kilder.

Med disse Ord forlader vi Helgessons Afhandling. I det store og hele forekommer den mig at maatte kaldes forfejlet¹. Paa det afgørende Punkt lykkes det ikke at ophæve den af Weibull paastaaede Modsigelse mellem de to Tekster, og det første Punkt, Fortsættelsen af Korrespondancen, er ikke egnet til at styrke Tilliden til Sakso. Noget andet er, at Helgesson ved sin klare Analyse af Enkelt-

¹) Dette gælder som sagt ganske særlig III Afsnit, der handler om Bispevalg i al Almindelighed, og som her helt er ladt ude af Betragtning.

heder giver værdifulde Bidrag, som i vid Udstrækning er kommet den Undersøgelse, der her skal anstilles, til Gode.

IV. SAKSO OG DET ÆGTE BREV

Vi vender os nu direkte til Kilderne, og det vil da først og fremmest sige til Sakso, som vi imidlertid til at begynde med vil behandle med det Forbehold, at vi lader Spørgsmaalet om Eskils Fuldmagt (Saksos andet Brev) ude af Betragtning. Dette lader sig meget vel gøre, da dette Brev faktisk ikke spiller nogen afgørende Rolle for Beretningen: Eskil giver jo dog frivilligt Afkald paa den ham overdragne Myndighed, og denne giver ikke Anledning til Forviklinger med Kongen. Og er end en saadan Udskillelse af Stof metodisk set betænkelig, tror jeg dog, at den i det foreliggende Tilfælde vil bidrage til at kaste klarere Lys over vort Materiale.

Saksos Beretning begynder med, at Eskil efter Knuds Bryllup henvender sig til Valdemar for at meddele ham sin Plan om at nedlægge Embedet, samt hvorledes han har tænkt sig, at denne Embedsnedlæggelse skal foregaa; hertil kan jævnføres Pavebrevets Ord: »Ut suscepta opportunitate tam per te quam per principem terrae . . . aliosque regni illius religiosos et industrios substituenda sis persona sollicitus«. Kongen svarer øjeblikkelig, at en saadan Embedsnedlæggelse ikke er tilladelig uden Pavens Samtykke; at Valdemar straks kommer paa denne Tanke, er efter de gældende kanoniske Forhold ganske naturligt; faa Aar i Forvejen havde Alexander III hævdet nøjagtig det samme Princip i sit Brev angaaende Linköpingbiskoppens Resignation¹, ligesom han i det hele taget er den Pave, der fører dette Princip ud i Praksis²; vi ser da

¹) Dipl. Suec., p. 86 ff.

²) Cf. Hinschius: Kirchenrecht III, p. 267 og Imbart de la Tour: Les élections épiscopales dans l'église de France, p. 47.

ogsaa, at Princippet overholdes her hjemme i den følgende Tid¹.

Ifølge Sakso svarer Eskil, at han er i Besiddelse af Pavebreve, der ikke blot giver ham den ønskede Tilladelse, men ogsaa Ret til selv at vælge, hvem han vil til sin Efterfølger. Dette Stykke gemmer vi imidlertid til senere, ligesom Meddelelsen om, at Kongen bøjer sig herfor under Henvisning til, at man maa lyde Rom ubetinget.

Derimod skal vi nævne, at Sakso omtaler Kongens Frygt for, at Eskil som sin Eftermand skulde udse sin Brodersøn Asser. At Eskils Tanker virkelig er gaaet i Retning af Asser, fremgaar vel ikke af andre Kilder, men er overordentlig naturligt, da denne i Forvejen var Domprovst i Lund. Lige saa naturligt er det, at Kongen har frygtet denne Plan; et saadant Valg vilde være højst ubehageligt for ham, og han vidste vel, rent bortset fra, om Eskil havde den omtalte Plenipotens eller ej, at hvis Domkapitlet og den øvrige Valgforsamling stillede sig paa Assers Side, vilde det være vanskeligt at modsætte sig deres Ønske; de Tider var forbi, ogsaa her hjemme, hvor Kongen kunde indsætte Biskopper efter Forgødtbefindende. Saksos Beretning er saaledes i fuld Overensstemmelse med den historiske Situation. Om den er rigtig, kan vi ikke kontrollere, men der er i hvert Fald intet Grundlag for at drage den i Tvivl. — Hvis Eskil har næret Ønsker om at faa Asser til sin Efterfølger, er det imidlertid ganske sikkert — det vil forhaabentlig den følgende Undersøgelse vise —, at Kongen paa dette Tidspunkt ikke behøvede at nære Bekymringer; samtidig med sine Dattersønners Oprør, hvorved ogsaa Domprovsten i Lund var kompromitteret, maa Eskil have skrinlagt alle Planer i saa Henseende. Thi er der noget, som ifølge alle Kilder staar fast, da er det, at Absalon ved Valget var Eskils Kandidat.

¹) Cf. S. R. D., V, p. 255 og Suhm IX, p. 756.

Videre fortæller vor Beretning, at Eskil er ivrig for, at Ærkestiftets Biskopper skal være tilstede saavel ved Embedsnedlæggelsen som ved det nye Valg, og beder Kongen sørge derfor; ogsaa dette Træk svarer nøje til Tidens almindelige Tendenser; netop Reformpavedømmets Mænd lægger den største Vægt paa Biskoppernes Tilstedeværelse ved Valgene, og i det 12. Aarh. bliver dette ligefrem et kanonisk Krav¹.

Eskil ønsker, at Sagen skal hemmeligholdes, indtil selve Øjeblikket er der; dette er ikke uden Paralleler; men mærkelig er unægtelig Begrundelsen herfor: »Ne cognita (sc. res) quemquam electionis metu dilabi cogeret«. Hvis dette overhovedet skal have nogen Mening, kan det kun betyde, at Eskil paa Forhaand var klar over, at han vilde vælge Absalon, samt at denne vilde refusere. Dette er i og for sig heller ikke umuligt; kun maa vi meget beklage ikke at vide, hvorfor Absalon kunde forudsættes at ville have saa meget imod at blive valgt.

Dette Spørgsmaal, som behandles udførligt saavel af Weibull som af Helgesson og Arup, skal vi allerede paa dette Tidspunkt tage op. Medens man hidtil har betragtet denne Handling fra Absalons Side som et Udslag af virkelig Ydmyghed parret med Modvilje mod at forlade sine tro Sjællændere, er Weibull og efter ham Arup ikke i Tvivl om, at Absalons Tilbageholdenhed skyldes politisk Beregning: han ønskede paa denne Maade at opnaa Tilslutning til at overtage begge Stifter. Absalons Vægring er næsten det eneste Punkt i Saksos Beretning, som den moderne Kritik anerkender Rigtigheden af, idet man dog giver Handlingen helt andre Motiver end de hos Sakso omtalte. Fremgangsmaaden forekommer unægtelig noget vilkaarlig. Om selve Sagen ved vi realiter intet — ganske særlig da ikke, naar man som Weibull forkaster Saksos Beretning. Men selv om man — som her — i det store

¹) Cf. Imbart de la Tour: Les élections Épiscopales, p. 514.

og hele betragter Sakso som paalidelig, er det meget vanskeligt at sige noget sikkert om Absalons Motiver. Paa Forhaand kan den Mulighed naturligvis ikke udelukkes, at Absalon virkelig har følt Opgaven over Evne og foretrukket Sjælland frem for det urolige Skaane; den følgende Udvikling viser tilfulde, at der var nok, der kunde gøre ham betænkelig ved Byttet. Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at Afslag er et stereotyp Træk indenfor middelalderlige Bispevalg; det behøver ingenlunde at betyde, at han for Alvor ønsker at undgaa Valget. Kun forekommer det mærkeligt, at Protesten her drives saa vidt som til Appel til Rom. Dette taler unægtelig til Fordel for den Weibullske Hypotese, at Absalon ønsker paveelig Tilladelse til at overtage begge Stifterne. Kun maa der saa tilføjes, at hele denne Hypotese kræver een ganske bestemt Forudsætning, som i hvert Fald Arup ikke synes at være klar over: at Absalon var sikker paa, at Eskil vilde støtte hans Valg. Thi arbejdede Eskil mod Absalon, hvad man dog maa forudsætte, at han vilde, hvis han kun nødtvungent var gaaet med til Valget i Lund, kunde Absalon dog ikke være saa naiv, at han ventede hos Alexander, mod Eskils Ønske, at opnaa en saa ekstraordinær Begunstigelse som Overtagelsen af de to Stifter var. Ikke for intet var Eskil en nær Ven af Paven; kun ved hans Mellemkomst kunde noget saadant opnaas. — Men er der end noget, der saaledes kunde tale for Weibulls Hypotese, bliver det ikke mere end en usikker Antagelse; vi maa indrømme, at denne Episode indenfor Valget staar uklart hen; Resultatet kender vi, men hvorledes det naaedes og hvilke Motiver der laa bag, er det næppe mere muligt at afgøre.

I det følgende hører vi, hvorledes Eskil tager Afsked med den skaanske Almue, en Beretning, der ikke giver Anledning til Bemærkninger, hverken i den ene eller den anden Retning. Den Tale, der lægges Eskil i Munden, indeholder intet, som strider mod det Billede, vore Kilder

ellers giver os af den store Ærkebiskop, hvilket naturligvis ikke forhindrer, at denne Tale, som hos andre Middelalderhistorikere, maa betragtes mere som et literært Produkt end som Referat.

Den følgende Dag træder selve Valgforsamlingen sammen i St. Laurentius i Lund. Den bestaar — foruden Eskil — af antistites, rex, clerus et populus (plebs), ganske som Skik og Brug var ved middelalderlige Bispevalg før 1200¹. Eskil indleder Mødet med en Redegørelse for, hvorledes han har administreret sit Embede (Regnskabsaflægelse afkræves f. Eks. ogsaa Siegfried af Hildesheim, der demissionerer 1221, cf. Urk. Buch. des Hochstiftes Hildesheim, p. 714) samt en Forklaring paa, hvorfor han nu ønsker at nedlægge det.

Kongen kræver herpaa en Erklæring fra Ærkebiskoppen om, at hans Resignation er frivillig, ikke skyldes Tvang fra Kongens Side, hvilket der let kunde opstaa Mistanke om i Betragtning af det spændte Forhold, Konge og Ærkebiskop tidligere havde staaet i til hinanden. Vi staar her overfor et af de faste Træk i alle middelalderlige Resignationer. Det er Pavestolens stadige Krav: Resignationen maa være frivillig; ellers er den ugyldig. »Objurgatus est a legato quod non alio, quam sui ipsius consilio et impulsu creditam sibi ecclesiam abjecisset«², hedder det; Sikkerhed i saa Henseende skaffedes »tam per testes quam per confessionem renunciantis«³. Det nedenfor citerede Brev fra Fulbert⁴ forudsætter øjensynlig en ganske lignende Situation som den her foreliggende, naar det hedder: »Tutemet ultro causa aegritudinis, ut ajebas curam episcopalem simul et cathedram reliquisti«.

Det næste Skridt i Handlingen er, at Eskil oplæser det

¹) Imb. de la Tour, p. 10—18, p. 514 f., Geselbracht: Das Verfahren bei d. deutsch. Bischofswahlen in d. zw. Hälfte d. 12. Jahrh., p. 100 ff.

²) Thomassini: Vetus et nova ecclesiae disciplina, II, 2, 54, 4.

³) Cf. Meermanns Thesaurus, IV, p. 294.

⁴) Ndf. p. 264.

Brev fra Alexander, som — omend nødigt — gav ham Tilladelse til at abdicere. Dette Saksos første Brev kan meget vel være, og er formodentlig ogsaa et Referat af det bevarede ægte Brev. Den eneste Modsigelse, der kunde være Tale om mellem de to Skrivelser er, at det her siges, at Paven hidtil har sat sig imod (*hactenus repugnasse*), hvilket ikke omtales af Alexander; nu er der jo imidlertid god Grund til at tro, at Eskil allerede tidligere (f. Eks. under Eksilet) har omtalt sin Plan for Alexander og denne da sat sig derimod. Men selv om dette ikke skulde være Tilfældet, er Unøjagtigheden i Referatet af en saa perifer Karakter, at den ingen Betydning har overfor den vidtgaaende Overensstemmelse: Eskil søger Ret til at resignere, Paven har Betænkeligheder ved at give ham denne, fordi han er Kirken en saa nyttig Mand, men lader sig dog overvinde af hans Bønner og Hensynet til hans Alderdom og Svaghed. At Brevet skulde læses op ved selve Embedsnedlæggelsen, siges ganske vist ikke i det bevarede Brev; men at det har været Tanken med det, fremgaar af et andet Pavebrev af ganske lignende Art (cf. Friedbergs Corpus II, p. 112).

Kongen erklærer, at man maa bøje sig for denne pavelige Tilladelse, og Eskil nedlægger da paa Kirkens Alter de vanlige biskoppelige Insignier, Ring og Stav, hvormed Resignationen er fuldbyrdet. Som Indledning til det derpaa følgende Nyvalg læser vi hos Sakso det saakaldte andet Brev, der handler om Eskils Plenipotens, som han senere godvilligt afstaar til de vanlige Vælgere. Dette Stykke hører til det, vi foreløbig lader ligge.

Hermed er Saksos Skildring naaet frem til det egentlige Valg. Dette indledes ved, at clerus og Kongen (der optræder paa Folkets Vegne) opfordrer Eskil til at »*exponere consilium suum*«. For ret at forstaa, hvad det er der her foregaar, maa man have lidt Begreb om middelalderlige Bispevalg; vi maa tænke os St. Laurentius fyldt af en tæt Menneskemængde; Langskibet er optaget af

Folket (populus), der spændt lytter til, hvad der foregaar i Koret; heroppe sidder først og fremmest Lunds Domgejstlighed, Rigets Biskopper og andre fornemme Gejstlige (formodentlig adskillige Abbeder). I Koret har sikkert ogsaa Kongen haft sin Plads (og muligvis enkelte verdslige Stormænd). Valget skal nu foregaa paa den Maade, at en stiller et Forslag, hvorefter Ordet er frit; man har Lov at gøre sine Indvendinger og kritisere den paagældende, hvorefter gerne en anden foreslaas eller andre, indtil der opnaas Enighed¹. Ved et saadant Valg maatte der imidlertid være visse Regler at overholde; de interesserede fik Ordet i bestemt Rækkefølge; prima vox² tilhørte gerne Domprovsten; den betød en Art Præsentationsret, men heller ikke mere; han kunde intet Tryk øve paa de andre, men selvfølgelig blev dette Privilegium i en anset og klog Mands Haand alligevel af stor Indflydelse³. Ofte kunde han ved klog Optræden komme til at sige det afgørende Ord. — Saaledes som Sakso skildrer Valget, synes det at være denne Ret til prima vox⁴, der her tilfalder Eskil; de andre opfordrer ham ikke til at »vælge«, men til som den første at »exponere consilium suum« (efter at han har frasagt sig det andet mærkelige Privilegium). Den gamle Ærkebiskop udtrykker sin Betænkelighed ved overhovedet at udtale sig, men nævner dog den Mand, som han ved er skikket dertil, som baade andetsteds paa rette

¹) Hvorledes Valget gaar videre, naar man ikke naar til Enighed om een Kandidat, behøver vi ikke gaa ind paa her; se herom Geselbracht, p. 128 f. og Hinschius II, p. 661 f.

²) At Begrebet prima vox var kendt her i Danmark fremgaar af Eskils Brev til Odense 1139, Thorkelin I, p. 245.

³) Cf. Geselbracht, p. 120 f., Imb. de la Tour, p. 332: Celui qui était investi du premier suffrage n'avait guère qu'un droit de présentation. Il n'est pas probable que son vote ait nécessairement entraîné celui des autres membres de l'assemblée, mais il parlait le premier, et cet avantage lui donnait une grande influence, surtout s'il avait assez d'habileté et de crédit pour s'en servir.

⁴) Se herom videre ndf. p. 270 ff.

Maade har beklædt Bispeembede, og som tillige har vovet store Ting for Fædrelandet; Eskil udpeger Absalon som sin Efterfølger, og Forslaget vinder øjeblikkeligt Bifald. Han har forstaaet at benytte sin »prima vox«, har nævnt den Mand, som alle kunde acceptere, og kommer derved til at øve den afgørende Indflydelse paa Valgets Resultat¹.

Valghandlingens næste Skridt er Absalons Afslag, som vi allerede ovenfor har beskæftiget os tilstrækkeligt med.

Eskil henvender nu Ordet til dem, »quibus suffragandi jus erat«, hvormed der næppe kan menes andet end den regulære Valgforsamling, d. v. s. Domkapitlet og andre fremtrædende Gejstlige. Disse giver enstemmigt deres Tilslutning til Valget af Absalon. Hermed er Valghandlingen til Ende, man griber den udpegede Ærkebiskop for at føre ham til hans nye Embedssæde, idet man istemmer en Hymne; Almuen slutter sig til Sangen og tilkendegiver saaledes sin Billigelse af Valget: »Adeo in eligendo eo tota multitudo unam benevolae suffragationis vocem habuit«. Hele denne Skildring af den egentlige Valghandling kunde udmærket staa som Paradigme paa, hvad man kalder »electio per inspirationem«². Navnet kommer deraf, at en absolut Enstemmighed i saa stor en Forsamling saas som Virkning af en særlig guddommelig Naade, en Inspiration. Saadanne Valg forekommer ikke saa sjældent. »Wenn alle Wähler in der tractatio sofort übereinstimmend einen Kandidaten als den einzig geeigneten Bischof bezeichnet hatten, so war damit die Wahl eigentlich beendet«. »Alle Formalitäten werden dann bei Seite geschoben, und die

¹) Dette stemmer da ogsaa med Tankegangen i Aleksanders Brev, der forudsætter, at Eskil kan sørge for, at den rette Mand bliver valgt, ligesom det bekræftes ved Knytlingasaga. At den fratrædende Biskop som saadan skulde have Ret til prima vox, hører man aldrig om; men hvor han som Eskil var en højt anset Mand og selv overværede Valget, var det vel kun naturligt, at han ad denne Vej kom til at øve Indflydelse.

²) Cf. hertil Geselbracht, p. 127 f. og Hinschius, II, p. 661.

Wahl mit aller kirchlichen Pracht und Feierlichkeit durch die electio communis verkündigt¹. Ganske saaledes skildrer Sakso Begivenhederne; Valget er enstemmigt, og man skrider straks til Intronisationen: »L'élection est terminée«, siger Imbart de la Tour², »le nouvel évêque est aussitôt porté en triomphe sur le siège épiscopal, au chant du Te Deum, au son des cloches«. Som man ser, er Sakso ogsaa paa dette Punkt en Illustration til den vanlige Praksis; ogsaa i St. Laurentius istemte man en Hymne. For en moderne Opfattelse kan denne Valgmaade og navnlig de efterfølgende Begivenheder let gøre et uvirkeligt Indtryk; vi er ikke vant til, at Valg bestemmes paa saa — man fristes til at sige — tilfældig Vis og under saa tumultuariske Former. Men saaledes var det i Middelalderen. Man var vant til, at Valgene foregik paa denne Maade. Selvfølgelig kunde det ofte give Anledning til Uro og Tumult³, men i det store og hele havde Valgmaaden dog vist sig brugbar.

Saksos Beretning om Valget ender med Absalons Appel til Rom, og længere er der for os ikke Grund til at følge Begivenhedernes Udvikling. Kun skal det bemærkes, at ogsaa det følgende indeholder en Række Smaatræk og Enkeltheder, som man kun daarligt kan tænke sig opdigtet. Tværtimod gør de paa os Indtryk af at staa i umiddelbar Berøring med den historiske Virkelighed, men herom kan der naturligvis altid diskuteres, og dette ligger jo udenfor den egentlige Valgberetning.

Hele denne Saksos Skildring af Ærkebispervalget, som vi her har refereret udførligt, har Weibull og efter ham Arup pure forkastet paa Grund af den historiske Urigtighed af de Stykker, vi hidtil har ladet ude af Betragtning. Hvorvidt det er berettiget paa dette Grundlag at forkaste hele Sammenhængen, skal vi endnu ikke drøfte.

¹) Geselbracht, p. 127.

²) p. 261.

³) Imbart de la Tour, p. 19 f. og p. 518.

Her holder vi os stadig til den Del af Sakso, vi har gennemgaaet ovenfor; den har ved vor Undersøgelse vist *sig ikke at indeholde noget, der strider mod kanonisk Ret eller almindelig Sædvane; den staar i fuld Overensstemmelse med det bevarede Brev fra Alexander III og svarer nøje til den givne historiske Situation*; den staar i Virkeligheden som en af de bedste og mest paradigmatiske Beretninger, vi overhovedet har om middelalderlige Bispevalg. Der findes hos Migne et Brev fra Fulbert af Chartres til en Biskop i Paris¹, som efter at have resigneret ønskede at faa sit Embede tilbage; her skriver Fulbert om den Maade, hvorpaa Resignationen var foregaaet: »Nullus enim te expulit, nullus cathedram tuam, te renitente, pervasit; sed tutemet ultro causa aegritudinis, ut aiebas, curam episcopalem simul et cathedram reliquisti, ut perhibent: et sive Francorum decanum Parisiensis ecclesiae sive quemlibet alium subrogari tibi verbis et scriptis a rege petisti. Quod si ita est, et sic tibi consequenter substitutus est Franco, *eligente clero, suffragante populo, dono regis, approbatione Rom. pontif. per manum metropolitani Senonensis*, fulcitur utique substitutio et consecratio ejus favore quoque et auctoritate beati Gregorii papae, qui . . . voluntarie renuntianti sedi suae successorem nullo modo denegavit«. Led for Led svarer dette til Sakso. Klerus vælger, Folket giver sit Bifald, ligesaa Kongen. Kun foregaar Valget her ikke ved Metropolitens, men ved den pavelige Legat, som i dette Tilfælde er Eskil. Det endelige Resultat forelægges Paven til Billigelse. Hvis Eskil senere havde villet kræve sit Stift tilbage, kunde man med fuldeste Føje have skrevet til ham som Fulbert skriver til den tidligere Biskop af Paris. Saa vel de Interesser, som ifølge Sakso har Indflydelse paa Valget som Beskrivelsen af Valghandlingens

¹) Mignes Patrologi, Ser. Lat. 141, p. 219. Sagen er omtalt hos Thomassini II, 2, 54, 3. Dette Brev ligger ganske vist c. 150 Aar forud for vort Ærkebispervalg, men Parallelismen er derfor ikke mindre interessant.

Enkeltheder har saaledes, hvad man kalder »den indre Sandsynlighed« for sig. Derfor er det naturligvis ikke givet, at Beretningen er historisk paalidelig. Inden vi tager afgørende Stilling til dette Spørgsmaal, skal vi imidlertid nærmere behandle det Problem, som Weibull har gjort til Udgangspunkt for hele sin Undersøgelse, Problemet om Eskils Fuldmagt.

V. ESKILS FULDMAGT

Om denne siger Sakso, at Eskil erklærede til Kongen at have Breve, »per quas non solum abdicandi honoris licentiam, sed etiam transferendi in quem vellet, potestatem acceperit«. Under selve Valghandlingen fremfører han som nævnt først et Brev, der giver ham Tilladelsen til at resignere og derefter et andet, »qua sibi, legationis habenas tenenti, subrogandi antistitis arbitrium mandabatur«. Eskil har altsaa ifølge Sakso haft en ganske ekstraordinær Fuldmagt: han har Tilladelse til at resignere og derefter, udenom Kapitlets og Kongens anerkendte Rettigheder, selv at vælge sin Efterfølger, ja, endog hertil at tage en Biskop fra et andet Stift. Paa dette Punkt er det, jeg mener, Weibull har uomtvistelig Ret: en saadan Fuldmagt er for det første ganske i Strid med hvad vi ellers ved om kanoniske Forhold i 12. Aarh.¹, dernæst er det utænkeligt, at Kongen uden videre skulde have bøjet sig for et saadant Overgreb, og endelig er denne

¹) Naturligvis skal man være forsigtig med at udtale sig om, hvad der kanonisk set er muligt i Danmark paa dette Tidspunkt. Men man maa vel betænke, at Hovedpersonerne her er Eskil, Forkæmperen for de gregorianske Ideer i Norden, og Alexander III, der netop af al Magt kæmper for Gennemførelsen af det kanoniske Valg. Man ser ikke ret, hvorfor disse to Mænd skulde være skredet til en saa iøjnefaldende Tilsidesættelse af de gregorianske Principper. Og navnlig forstaar man daarligt, hvad Formaålet skulde være, naar Eskil dog ønskede Absalon, en Mand, som der ikke var nogen Vanskelighed ved at faa valgt paa regelret Vis.

Beretning absolut uforenelig med det bevarede Pavebrev¹. Her gælder virkelig et Enten—Eller, og Valget kan jo næppe være tvivlsomt. Det Problem, der skal beskæftige os er imidlertid dette: er det berettiget ud fra dette Punkt at forkaste hele Saksos Beretning? Og naar dette Spørgsmaal besvares med Nej, rejser sig da det andet Spørgsmaal: kan vi finde en rimelig Forklaring paa, hvorledes Saksos Skildring af Eskils Fuldmagt er opstaaet?

Vi vil da begynde med at understrege een Ting, som vi allerede tidligere har omtalt: den af Sakso omtalte Fuldmagt kommer ikke til at spille nogen Rolle for selve Valghandlingen, idet Eskil som sagt giver fuldstændig Afkald paa det Privilegium, han har faaet (hvilket i sig selv synes at være en højst mærkelig Fremgangsmaade), og Valget foregaar paa normal Vis, d. v. s. i Overensstemmelse med det bevarede Pavebrevs Forskrifter. Man kan

¹) Denne Modsigelse mellem det ægte Pavebrev og Sakso hæves ikke gennem Antagelse af en tidligere Affattelse af Alexanders Brev og en Fortsættelse af Korrespondancen (se herom ovf. p. 251 f.). Begivenhedernes Rækkefølge maatte da blive 1: Eskils Modtagelse af det ægte Brev, 2: en fornyet Henvendelse til Pavestolen, som 3: havde de to af Sakso omtalte Breve til Resultat; 4: Eskils Henvendelse til Kongen. Selv om man vilde antage, at Pavens Stilling i de senere Breve skulde have ændret sig i den Retning, som Sakso hævder, hvad der kun er meget ringe Sandsynlighed for, vil ogsaa dette Hændelsesforløb komme i direkte Strid med det ægte Brev. Vel synes dette at forudsætte videre Forhandling med Pavestolen, men denne skal først finde Sted, naar der *er forhandlet* med Kongen og regni illius religiosi, naar der er fundet en Efterfølger og alle Spørgsmaal er ordnet (ut quum nobis haec omnia tam tua quam illorum fuerint assertione comperta, ita provide ac secure possimus in facto procedere). Disse Forhandlinger maatte altsaa gaa forud for Tildelelsen af en eventuel Fuldmagt til Eskil. Men saaledes er det netop ikke hos Sakso. Forhandlingerne med Kongen — hvem Sagen kom ganske uventet — aabnes først een Maaned før selve Valget, og Eskil forelægger straks fra Begyndelsen sin pavelige Fuldmagt. Hvis Saksos Beretning var rigtig, maatte man da indrømme, at Eskil havde handlet i aaben Strid mod de Instrukser, han havde faaet gennem Alexanders første Brev. Man kommer derfor ikke uden om at vælge mellem Pavebrevet og Sakso.

altsaa ikke sige, at Eskils Privilegium staar som et integrerende Led af Valgberetningen, uden hvilket denne maa falde til Jorden.

Dette forhindrer jo imidlertid ikke, at Saksos Beretning »maa være helt urigtig« — for at citere Arup. Naar Weibull skal gøre Rede for, hvorledes denne urigtige Beretning er opstaaet, kommer han til det Resultat, at Sakso har tre Kilder: 1) det ægte Brev (direkte eller indirekte benyttet), 2) den med Knytlingasaga fælles Kilde (der som bekendt i Knytlingas Gengivelse indskrænker sig til de faa Ord: »Ved denne Tid opgav Eskil sit Embede og bad Biskop Absalon at modtage Ærkebispedømmet, men han vilde aldeles ikke tage derimod; siden tog Kong Valdemar og Ærkebiskop Eskil ham med Magt og satte ham næsten halvtvungen i Ærkebispesædet og gav ham Ærkebiskops Navn«). 3) Saksos egen Optagethed af Tanken om Pavens absolute Plenipotens. Overfor denne Weibulls anden Hovedtese (se ovf. p. 249) mener jeg, at man maa tage meget væsentlige Forbehold. Vel er det overordentlig sandsynligt, at alle de nævnte Faktorer har bidraget til at skabe Saksos Beretning; men de er dog ikke Forklaring nok. Det forekommer mig ganske indlysende, at han ogsaa maa have haft andet Materiale; der er dog ingensomhelst Grund til at antage, at alt, hvad der ikke stammer fra det ægte Brev eller de faa Linier i Knytlingasaga, skulde være det rene Digt og Fantasi. Men Sagen er, at Weibull een Gang for alle har dannet sig et Billede af Sakso som den stuelærde, kombinerende og kompilerende Historiker, og dette Billede appliceres paa den foreliggende Beretning: vi kan her som andre Steder konstatere, at Sakso maa have haft visse skriftlige Kilder, og hvad der ikke skyldes disse, tilskrives Forfatterens egen »Kombination og Kompilation«. For os er det nu umuligt at konstatere, hvad der i dette Sammensurium er historisk eller ikke. Derimod maa vi gaa bag om Sakso til de af ham benyttede Kilder.

Rigtigheden af dette Saksobillede skal jeg ikke bestride; ved at arbejde med dansk Historie fra 1060—1170 er jeg blevet aldeles overbevist om, at Weibull principielt har Ret. Men lige overfor den her foreliggende Beretning vil jeg dog tillade mig at stille nogle Spørgsmaal. Gør det ikke en betydelig Forskel i Beretningens Værdi, at vi nu er kommet til Begivenheder, som er samtidige med Sakso selv? Hvad om Sakso selv har været tilstede i Lund, hvilket dog maa siges at være ret sandsynligt? Absalon skal jeg ikke nævne, selv om det i denne Sammenhæng var fristende; Weibull har med al Tydelighed vist, at Hypotesen om Saksos Værk som en Slags Absalons Memoirer er forfejlet. Men selv bortset herfra forekommer det mig dog ikke uberettiget at antage, at Sakso har været bedre underrettet om de Begivenheder, der var samtidige med ham selv, og som han muligvis har været Øjenvidne til, end han var det om, hvad der laa 30 Aar tilbage i Tiden. Og selv om man vil afvise denne Tankegang og betragte Sakso som en stuelærd, der hverken har Øjne eller Øre for, hvad der foregaar omkring ham, maa han dog i hvert Fald til sin lærde Kompilation have haft andre Kilder end de to af Weibull omtalte. Det giver i Virkeligheden ingen Mening at sige, at Saksos Fortælling alene bygger paa Knytlingas Beretning og Alexanders Brev. Hele den egentlige Valgberetning maa jo dog være af anden Oprindelse, og der bliver da to Muligheder; enten skyldes den, at Sakso selv har overværet Begivenheden, eventuelt hørt om den af en anden, der har overværet den, eller at han — svarende til Betragtningen af ham som den stuelærde Kompilator — har haft en skriftlig Kilde. Men i begge Tilfælde maa man nok spørge, med hvad Ret denne Beretning uden videre Efterprøvelse kasseres¹. Metodisk set kan jeg ikke se rettere end, at man

¹) Jeg afværges paa Forhaand den Misforstaaelse, at jeg her skulde hævde, at vi kan konstatere saa og saa mange Kilder hos Sakso. I den foreliggende Beretning forekommer en gennemført Kildesondring

her paa Forhaand maa regne med en ret stor Sandsynlighed for, at Saksos Beretning er historisk, selv i Betragtning af hans øvrige Mangel paa Paalidelighed. Og ved en Gennemgang af Enkeltheder har det vist sig, at Sakso ikke blot stemmer overens med Knytlingasaga, men paa et enkelt Punkt nær (»det andet Brev« og hvad dertil hører) med Alexanders Brev. Det er endvidere godtgjort, at alle Enkeltheder i Valget saavel svarer til, hvad vi ellers ved om middelalderlige Bispevalg og kanonisk Praksis paa dette Punkt, som til den historiske Baggrund for dette specielle Valg. Under disse Forhold forekommer der mig kun at være een Slutning at drage: Sakso giver os en i det store og hele paalidelig Beretning om det i 1177 stedfundne Valg, men med Hensyn til Valgets Forhistorie og Eskils Fuldmagt er han galt underrettet, hvad enten dette nu skyldes en Misforstaaelse af Pavens Brev eller maa føres tilbage til en af Sakso benyttet Kilde. Denne Misforstaaelse kommer imidlertid ikke til at spille nogen større Rolle for Beretningen i dens Helhed og navnlig ikke for selve Valghandlingen. At Sakso paa et enkelt Punkt tager fejl kan altsaa ikke berettige os til over en Bank at forkaste alt, hvad han fortæller, i hvert Fald ikke, før det er godtgjort, at ogsaa den øvrige Del af Beretningen er historisk usandsynlig, stridende mod, hvad vi ellers ved, eller eventuelt farvet af en bestemt Tendens; og noget saadant kan ikke bevises.

Vi vender os imidlertid til det andet Spørgsmaal: kan det forklares, hvorledes Saksos Opfattelse af Eskils Fuldmagt er opstaaet? — Her — det maa straks indskydes — kan der naturligvis kun blive Tale om en Gætning, for-

mig umulig. Selv den af Weibull paaviste Benyttelse af Knytlingas Kilde og Alexanders Brev er kun en Mulighed, som absolut ikke lader sig bevise. Derimod lader det sig hævde, at der, i Tilfælde af at Weibull har Ret, i hvert Fald maa have været ogsaa andre Kilder, hvis Værdi vi kun kan bedømme ud fra en »indre Prøvelse«.

haabentlig den bedst mulige, ud fra det bevarede Brev og de herskende kirkeretslige Forhold.

Vi spørger da først og fremmest, hvad det ægte Brev siger om Eskils Deltagelse i Valget. Det overdrager udtrykkeligt Eskil at forhandle med de stedlige Autoriteter og forudsætter, at han kan sørge for at finde en passende Efterfølger. Det synes ogsaa at give Mulighed for en videre Korrespondance om Sagen, men hvor vidt en saadan har fundet Sted, ved vi intet om. Allerede her synes Eskil altsaa at skulle indtage en central Plads ved Valget.

Vi spørger dernæst, hvilken Indflydelse, der kirkeretsligt set kunde tilkomme Eskil; vi maa her dels fæste Blikket paa hans Stilling som resignerende Biskop, dels som pavelig Legat. a) Den resignerende Biskop havde intet retsligt Krav paa Indflydelse, men rent naturligt maatte hans Ønsker vel ofte blive afgørende paa samme Maade som de blev det hin Dag i St. Laurentiuskirkens Kor¹. Det var normalt Klerus og Folket, der bestemte Efterfølgeren, men hvor Forholdet til den afgaaende Biskop var godt, har man naturligvis ladet sig lede af ham. b) Eskil var imidlertid tillige pavelig Legat; det er jo som saadan Saksos Beretning tildeler ham de mærkelige Privilegier². Hvilken Myndighed fulgte der heraf med

¹) Cf. det cit. Brev ovf. p. 264. En Parallel til det her foreliggende finder vi i et Brev fra den tidligere Abbed Henrik i Clairvaux til Alexander III (Tissiers Bibl. patr. Cisterc. III, p. 252). Det er en Anbefalingskrivelse for en Biskop i Spanien, om hvem det hedder: »Summo sacerdotio fungitur et legationis insuper titulis insignitur«. Denne spanske Biskop har nedlagt sit Embede og faaet en anden valgt i sit Sted (celebrata electione a clero et populo et magnatibus terrae ejus); denne sin Efterfølger sender han nu til Rom for at opnaa Pavens Billigelse til Ordination (hele Sagen er altsaa ganske analog). Man faar her et tydeligt Indtryk af, at det er den afgaaende Biskop, der har ledet det hele.

²) Hvorvidt Eskil bevarer sin Myndighed som Legat efter at han har resigneret, har jeg ikke kunnet finde sikre Oplysninger om; men det ægte Pavebrev er jo i hvert Fald Garant for, at han maa formodes at bevare denne Myndighed længe nok til at lede Valget, cf. Saxo

Hensyn til Ærkebispevalget? Det normale kirkelige Valg i vor Periode var det kanoniske, og i dette kunde Legaterne formelt intet Indgreb gøre; allerede fra gammel Tid (d. v. s. før Gregor VII) hørte det imidlertid til Legaternes Opgaver at lade afholde og lede Bispevalgene¹, og efterhaanden som Legatsystemet udformes mere under Reformpavedømmet, bliver dette en af de Veje, hvorved Rom stærkere og stærkere gør sin Indflydelse gældende; ikke sjældent kan man konstatere, at et Valg, ganske vist med Overholdelse af alle ydre Former, udelukkende er blevet afgjort ved den pavelige Legats Indgriben². Det maa derfor siges at være ganske normalt, at det blev Eskil, der ledede Valghandlingen i Lund og øvede den afgørende Indflydelse. Derimod kan en Legat ikke uden videre udnævne og heller ikke overføre en Biskop fra et andet Stift (saaledes som Sakso mener); det betones udtrykkeligt i den kanoniske Ret³; man kunde herimod indvende, at der fra en ikke meget senere Tid findes adskillige Eksempler paa, at Legater udstyres med en særlig Myndighed, der trodser disse Grænser for deres Magt⁴; skulde saa ikke ogsaa Eskil kunne have haft de af Sakso omtalte Privilegier? Hertil er at svare, at vi for det første skal betydeligt længere op i Tiden for at finde Eksempler

XIV, 55, 13: Quem Absalon, tametsi pontificalia deposuerit, legationis tamen iure benedicendi praerogativam retinere dicebat.

¹) Karl Ruess: Die rechtl. Stell. d. päpstl. Legat. (Görres Gesellsch., Sekt. f. Rechts u. Sozialwiss. H. 13) p. 48.

²) Cf. Imb. de la Tour, p. 500 ff. Ruess, p. 155 f. J. Bachmann: Die päpstl. Legaten in Deutschl. u. Skandinav. 1125—59, p. 168 ff.

³) Hinschius, p. 514, Ruess, p. 155—60. Decr. Greg. IX, I, 30.

⁴) Translationsretten frakendes udtrykkelig Legater (Decr. Greg. IX, I, 30, 3 f.); hertil er imidlertid at sige, at Translationer øjensynligt tidligere har fundet Sted uden nogen Vanskelighed her i Danmark (cf. Ricco og Eskil 1137, hvor der intet høres om pavelig Tiladelse), og at man fra Beg. af 13. Aarh. har adskillige Eksempler paa pavelig Bemyndigelse til at foretage Translationer (Ruess, p. 159). Dette gør en noget forsigtig med at fastslaa, hvad der kanonisk set var muligt i 1177.

paa, at pavelige Legater ligefrem kan udnævne¹; men dernæst maa vi henvise til, hvad der er sagt ovenfor (p. 265, 1): man ser ingen Grund til at udstyre Eskil med et paa den Tid saa ekstraordinært Privilegium, der ovenikøbet maatte forudsætte, at Paven ganske havde ændret sin Plan fra det ægte Brev, hvortil saa kommer, at dette omtalte Privilegium slet ikke kom til Udførelse. Vor Gætning gaar derfor ud paa følgende: som pavelig Legat har Eskil skullet sørge for at finde en Efterfølger og lede Valget; da hans Stilling i Valgforsamlingen har været den aller bedste, er det rent naturligt, af Ærbødighed for den afgaaende Ærkebiskop og paa Grund af hans Autoritet som Legat, blevet hans Vilje, der blev den afgørende; og det saa meget mere, som hans Ønsker faldt sammen med Kongens og formodentlig ogsaa med Klerus'. Dette er i Saksos Beretning blevet til det mærkelige pavelige Privilegium. Til Forstaaelse heraf henviser Weibull med Rette til, at Sakso »helt varit fängslad av satsen om påvens absoluta maktfullkomlighet«, som han ogsaa lader Valdemar bøje sig lydigt for; det er vel denne Tendens tilligemed hans svigtende Kendskab til kirkelig Ret, der har faaet ham til at give en misvisende Fremstilling af Sagen; vi forstaaar imidlertid, hvorledes denne Fremstilling er opstaaet.

»Saxos framställning av ärkebiskopsskiftet 1177 vilar helt på de bådo påvebrev han referer. När desso äro falska och ärkebiskopsskiftet baseret på ett annat påvebrev, är grunden ryckt undan för hela framställningen och den störtar ohjälpligen samman. Att av den, som den då föreligger, söka utskilja de fakta, kring vilka utsmykningen väft sig, och vinna någon exakt kunskap är icke möjligt«, saaledes ender Weibull sin Afhandling. I skarp Modsætning hertil er vi her naaet til følgende Resultat: Saksos Skildring af Ærkebispevalget kan ikke siges væsent-

¹) Noget saadant forefalder i Virkeligheden først i Innocents IV.s Tid (Ruess, p. 157).

lig at bygge paa de to af ham omtalte Pavebreve; den har en meget høj Grad af saavel indre som ydre Sandsynlighed for sig og maa derfor, indtil det modsatte godtgøres, betragtes som væsentlig set historisk paalidelig. Det andet af de hos Sakso omtalte Pavebreve kan ikke have eksisteret i den Form, Sakso giver det, men dels faar det ingen afgørende Betydning for selve Valghandlingens Forløb, dels kan vi i nogen Grad klargøre os, hvorledes Saksos Misforstaaelse er opstaaet. Denne Unøjagtighed er derfor ganske ude af Stand til at fælde den øvrige Beretning.

Om Absalons Valg til Ærkebiskop er vi saaledes særdeles vel underrettet, og i hvert Fald er der een Ting, der ifølge alle Kilder staar fast: det var Eskil, der kom til at lede Valget, og det var ham, der ønskede Absalon til sin Efterfølger. Dette er der imidlertid Grund til at tage udførligere op i et følgende Afsnit, da vi sikkert her staar ved den egentlige Grund til Uenigheden om Opfattelsen af Valget. Jeg tror ikke, jeg tager fejl i, at Drivkraften i Kritiken mod Sakso er, at man ikke tror paa den af ham fremstillede Harmoni¹. Der havde tidligere været Strid mellem Konge og Ærkebiskop, og denne Strid skal kun være midlertidig bilagt. Derfor kan Ærkebiskoppen ikke have ønsket Kongens paalideligste Mand til sin Efterfølger; naar denne blev valgt, maa det være sket mod Eskils Vilje; kun nødtvungent har han givet sit Minde dertil. Ud fra en saadan Betragtning af det 12. Aarh.s Historie maa det naturligvis være en Nødvendighed at rydde Saksos Beretning af Vejen. For at tage Stilling til dette Spørgsmaal vil det imidlertid være nødvendigt at spænde Snorene videre ud for at se, hvilken kirkepolitisk Rolle den her omtalte Begivenhed spiller indenfor dansk Historie i 12. Aarh.

¹) At det delvis er denne Interesse, der ligger bag, viser sig deri, at det eneste, Arup bevarer af Sakso, er Omtalen af Asser som Eskils Kandidat, og Absalons Vægning, der atter motiveres ved hans politiske Ærgerrighed.

VI. ÆRKEBISPEVALGETS KIRKEPOLITISKE BETYDNING

Et af de vigtigste Bidrag, der i nyere Tid er givet til dansk Historie i 12. Aarh., er en Artikel af L. Weibull i *Scandia* fra 1928¹. Forfatteren beskæftiger sig her ikke i første Række med Begivenheder, men med disses litterære Nedslag. Han viser, hvorledes der hele Aarhundredet igennem staar en »non mediocris lis« mellem to Retninger, der repræsenterer hver sine Ideer indenfor Stat og Kirke og har hver sin særprægede Opfattelse af den foregaaende historiske Udvikling. Paa den ene Side staar Eskil, der repræsenterer den augustinsk-gregorianske Historie- og Statsopfattelse; det er ham, der staar bag ved Roskildekroniken (som er blevet til, medens han var Biskop i Roskilde) og ved *Liber daticus Lundensis*. Paa den anden Side staar, foruden Kongerne, Mænd som Asger (skønt af samme Slægt som Eskil; det er altsaa ikke rigtigt, at Modsætningen væsentlig har beroet paa Konkurrence mellem to Stormandsslægter), Ricco, Elias og Absalon; denne Retnings Historiebetragtning har vi i Svend Aggesøns og endnu mere i Saksos Krønike; der foregaar her en direkte Polemik imod Roskildekroniken; Sakso tilsigter en bevidst Omvurdering af Historien ud fra sine Ideer og i direkte Modstrid mod den Eskilske Gregorianisme. »Det avgörande momentet lyckoomkastningen i dramat, kom den dag, alltid minnesvärd, da Eskil inför högaltret i St. Laurentius i Lund 1177 nedlade sin ärkebiskopsvärdighet. Mannen, som efterträdd honom, var ur det andra lägret, Nordens Reinhold von Dassel, Absalon«. Hele det 12. Aarhundrede er her betragtet som en Kamp mellem de teokratisk-gregorianske Ideer og Hævdelsen af Kongemagten, en Kamp, hvor det i første Omgang vel er Eskil, der

¹) L. Weibull: Nekrologierne fra Lund, Roskildekroniken og Sakso, Grunddrag i Danmarks historia under det 12. Århundradet (*Scandia* 1928, p. 84—112).

sejrer, men hvor 1177 betegner det endegyldige Omslag, Eskils definitive Nederlag (cf. Arups Fremstilling). Og saa definitivt var Modpartiets Sejr, at det blev dets Synspunkter, der gennem Sakso blev eneraadende i dansk Historieskrivning lige til vore Dage.

Det betydningsfuldeste i denne i Sandhed lærerige Afhandling er saa vidt jeg kan skønne, den næsten geniale Analyse af Enkelthederne i *Liber daticus*, bygget paa et indgaaende Kendskab til Originaldokumentet. En Række smaa, tilsyneladende ligegyldige Enkeltheder rejser sig efterhaanden til en Helhed, der atter staar i nøjeste Forbindelse med Roskildekrøniken, som her for første Gang faar en virkelig Forklaring og en Plads indenfor den kirkelige Udvikling. Rigtigheden af denne Betragtning — især med Hensyn til Roskildekrøniken vil den næppe forblive uimodsagt¹ — skal jeg ikke komme ind paa i Enkeltheder. Mig forekommer det indlysende, at Weibull i det store og hele har Ret i væsentlig at betragte det 12. Aarh. som en Kamp mellem den af Eskil repræsenterede augustinsk-gregorianske Opfattelse og Kongemagten, der stræber frem mod en altbeherskende Plads. Lige saa uimodsigeligt forekommer det mig, at Asger endnu væsentlig staar paa det gamle kirkelige Standpunkt, som ikke fører til Strid med Kongemagten; derimod er det med Eskil det nye begynder. Men med Hensyn til Stridens Forløb er jeg paa afgørende Punkter uenig med Weibull. Og først og fremmest da med Hensyn til Betragtningen af 1177. Hverken hos C. eller L. Weibull siges det rent ud (saa vidt jeg har bemærket), at Absalon er valgt i direkte Strid mod Eskils Ønsker, men Skildringen hos Arup af

¹) Efter at dette var trykt, er jeg blevet opmærksom paa Prof. Steenstrups Anm. af Ellen Jørgensens Bog om dansk Historieskrivning (*Hist. Tidsskr.* 10. R. II, p. 170—79); det kritiseres her skarpt at E. J. har accepteret Weibulls Hypotese, og den ældre Opfattelse af Rosk. Kr. hævdes paany; det forekommer mig dog ikke, at Weibulls Argumenter er rokket herved.

den affældige Ærkebiskop, der af Frygt med bævende Stemme nævner Absalons Navn, er en korrekt Konsekvens af den Weibullske Opfattelse. Dennes Resultater er væsentlig følgende: om selve Valget ved vi intet, men sikkert er, at det betegner Eskils definitive Nederlag; en Reinhold von Dassel bliver hans Efterfølger, og hvordan Valget saa ellers er gaaet til i Enkeltheder, kan vi roligt gaa ud fra, at det er sket meget imod den gamle Ærkebiskops Vilje. 1177 bliver saaledes det store Vendepunkt i dansk Historie.

Ud fra en rigtig Grundbetragtning er Weibull her — rettere kan jeg ikke se — gaaet for vidt, har draget Konsekvenser, som Materialet ikke tillader (hvorfor da ogsaa alle Beretninger om Valget skaffes af Vejen først). Det er uomtvisteligt rigtigt, at Striden i det 12. Aarh. er standende mellem den augustinske Gregorianisme og Kongemagten; det er ubestrideligt, at Eskil har været Føreren paa den ene Side og Kongerne paa den anden. Men det forekommer mig mere end tvivlsomt, om Kongemagten virkelig paa et saa tidligt Tidspunkt er gaaet af med den endelige Sejr, og endnu mere forekommer det mig tvivlsomt, om Absalon kan siges at være »ur andra lägret«, om han kirkepolitisk var Eskils Antipode, om han med Rette kan betegnes som Nordens Reinhold von Dassel. Mine Betæneligheder overfor denne Betragtningsmaade skal jeg samle i tre Grupper: 1) de, der angaar selve Valget, 2) de, der angaar Absalon personligt, 3) de, der angaar Valgets Forhistorie, særlig det Spørgsmaal, om det ikke snarere er 1170, der betegner et Vendepunkt i det 12. Aarh.s Historie.

1) Hvad nu først selve Valget angaar, har den foregaaende Undersøgelse dog maaske vist, at paa eet Punkt stemmer alle Kilder overens: Valget skulde foregaa og foregik faktisk under Eskils bestemte Indflydelse; det kræver kirkelig consuetudo, det siges udtrykkeligt i Alexanders Brev, det er det eneste, Knytlinga opholder sig

ved, og det er det, der danner Grundstammen i hele Saksos Beretning. Man kan naturligvis forkaste disse Kilder og mene, at Alexanders Anvisning ikke er blevet efterfulgt, men i saa Fald maa man ogsaa undlade alle Hypoteser om, at Absalon netop er blevet valgt mod Eskils Vilje. Imidlertid stiller det sig saa heldigt, at der foruden de direkte Vidnesbyrd (og disse er meget stærke, idet Knytlinga jo efter C. Weibulls Formodning skulde føre os tilbage til en fuldstændig samtidig Kilde) er endnu et overordentlig stærkt Argument for, at Absalon har været den Mand, Eskil ønskede. Valget ender som bekendt med en Appel til Rom. Hvad Motiverne nu end har været til denne — de nærmere Forhold lader sig ikke udrede — staar det fast, at dens Resultater bliver en ganske ualmindelig Gunstbevisning mod Absalon: han faar Lov at beholde sit gamle Stift samtidig med, at han overtager Ærkestolen. Ifølge Saksos Beretning skyldes denne Begunstigelse for en væsentlig Del et Anbefalingsbrev fra Eskil, der stod i stor Gunst ved Pavehoffet. Saksos Ord har jo som bekendt ikke stor Vægt mere, men selv om man forkaster dem, bliver der dog tilbage, at Eskil stod i et meget nært Forhold til Alexander. Naar nu Paven havde skrevet herop, at Eskil skulde sørge for paa kanonisk Vis at faa valgt en Mand, som Kirken kunde være tilfreds med, og naar derefter Kongen havde paatvunget Eskil den Mand, som mere end nogen anden stod hans (og Alexanders) Politik imod, naar der som Efterfølger — det være sig nu med eller uden Eskils Medvirken — var blevet valgt en Reinhold von Dassel, naar Eskils Politik dermed havde naaet sit endelige Nederlag, og han som en slagen Mand drog bort fra Landet, er det da sandsynligt, at Alexander ikke blot skulde have anerkendt et saadant Valg, men udstyret denne Nordens Reinhold von Dassel med et saa ekstraordinært Privilegium, som Bevarelsen af det gamle Stift var, have vist ham sin særlige Gunst? Hvad skulde have bevæget ham til en saadan

Hensynsløshed mod den afgaaede Ærkebiskop? Dog vel ikke Breve fra Eskil, mod hvis Vilje Valget havde fundet Sted. Man tilgive mig, at jeg finder den af Sakso skildrede Sammenhæng sandsynligere: Eskil havde faaet den Mand valgt, han ønskede, og for at bevæge ham til at modtage Valget, bad han Paven om at imødekomme Absalons Ønsker det videst mulige. Er der overhovedet noget, der staar fast, maa det være dette, at Absalons Valg fandt Sted efter Eskils Ønske. Men naar dette er Tilfældet, spørger man sig selv, hvorledes det forholder sig med det paastaaede Nederlag for Eskils Politik. Var Absalon virkelig hans absolute Modstander?

2) Om man skal tro den nyere Kritik, er Absalon en lige saa enstydig og usammensat Skikkelse som Eskil, ved Siden af, eller rettere overfor ham den anden Hovedskikkelse i denne Periodes Historie; de staar som de to Stormænd, repræsenterende hver sin Grundopfattelse. Absalon er helt og holdent Kongedømmets Mand, der hævder den nationale Selvstændighed mod den internationale Kirke, hvorfor han ogsaa under Skismaet bevidst slutter sig til den kejserlige Modpave og ganske staar paa Kongens Side i Kampen mod Ærkebiskoppen. Derfor falder ogsaa Sammenligningen med Reinhold von Dassel saa naturlig. — Der kan naturligvis ikke her blive Tale om at prøve dette Absalon-Billede i Enkeltheder; jeg skal indskrænke mig til at omtale nogle af de Ting, som er særlig egnede til at skabe Tvivl om dets Paalidelighed.

Noget af det virkelig nye hos Eskil er, at den danske Kirke gennem ham kommer i direkte Forhold til Frankrig. Det var her de nye Tanker groede og det kirkelige Liv fik sin rigeste Udfoldelse. Dette mærkes hos Eskil, ikke blot i hans Klosterstiftelser og det dermed følgende Fromhedsliv, men lige saa fuldt i hans bestemte Tilslutning til det gregorianske Pavedømme. Medens Danskerne tidligere drog til Tyskland (Hildesheim) for at studere, sker der nu et tydeligt Omslag. Paris bliver Maalet for

unge Danskes Udenrigsfærd. En af de første, der søgte til Seinebyen, var Absalon; om Eskil havde nogen Andel heri, ved vi ikke; om hans Studier og i det hele taget om Opholdets Betydning ved vi desværre heller ikke meget; men sikkert er, at Absalon ogsaa senere bevarer Forbindelsen med Pariserklerke, han er ivrig for at sende unge danske paa Studierejse til Paris, og selv indkalder han Abbed Vilhelm til Klosteret paa Eskilsø, en Mand, der var et typisk Udtryk for Tidens kanoniske Tankegang og ikke mindre for Kirkens internationale Præg. Alene denne Side i Absalons Liv synes tilstrækkeligt at vise, at vi staar overfor en Mand, der i høj Grad var præget af den ny kirkelige Retning. Ikke mindre tydeligt fremgaar det deraf, at han, netop paa den Tid, da Kirkestriden udbrød, indførte Cisterciensere i Sorø, oven i Købet Munke, hentet fra Eskils Yndlingskloster i Esrom (man tænke sig Reinhold von Dassel grundlægge Cistercienserklostre!), ligesom han Gang paa Gang senere viste sin Interesse for det nye Munkevæsen, der jo dog her som andetsteds var Gregorianismens bedste Støtte. Allerede dette gør en noget betænkelig. Betydningsfuldt er det her at se, hvorledes Absalon stiller sig under Skismaet og Striden mellem Konge og Ærkebiskop.

At Saksos Beretning herom er tendensiøs og i direkte Strid med samtidige Kilder, er det Curt Weibulls Fortjeneste at have godtgjort¹; Sakso forfølger det Maal at vaske saavel Valdemar som Absalon ren for enhver Mistanke om skismatisk Smitte. Der kan ingen Tvivl være om, at Danmark, omend noget tøvende, har sluttet sig til den kejserlige Modpave. At ogsaa Absalon her er gaaet med kan næppe betvivles, uden at man kan sige nærmere om, hvor langt han er gaaet. Men alt dette behøver ingenlunde at betyde, at han er en afgjort Modstander af Gregorianismen; hvor mange Biskopper var der ikke, som

¹) Hist. Tidsskr. f. Sk. VI, p. 237 ff.

i Skismaets første Aar stod vaklende eller senere maatte skifte Standpunkt. Og det maa jo ikke glemmes, at det netop var i disse Aar, Cistercienserne kaldtes til Sorø. Der er da ogsaa Grund til at tro, at det var Absalon, der ledede Valdemars Tilbage tog, som jo netop gav sig Udtryk i Grundlæggelsen af et Cistercienserkloster. Det Indtryk, man faar, er vel snarest det, at Absalon — maa-ske paa Grund af sin nære Tilknytning til Valdemar — til at begynde med har indtaget et kirkeligt Standpunkt i Striden, som han snart har forladt, da han saa, hvad det førte med sig.

Hertil kommer saa, at Eskil har ønsket Absalon til sin Efterfølger 1177, og naar vi kaster Blikket paa Absalons Ærkebispetid, forrykkes Billedet ingenlunde: han staar i den nøjeste Forbindelse med Pavestolen, der paa alle Maader begunstiger ham (ligesom Eskil udnævnes han til pavelig Legat), han fortsætter Eskils Arbejde for Kirkens Højnelse, støtter Klostrene, ivrer for Cølibatet, for Gennemførelse af de nye Kirkelove, for liturgisk Ensartethed (Synoden 1188). Under ham bliver den danske Kirke for Alvor en Provins af Universalkirken, og man anerkender uden at tvivle Roms absolute Herredømme. Absalon slutter sig da ogsaa til den gregorianske Tolkning af Læren om de to Sværd (jf. Dipl. Suec. I, p. 112). Havde der paa denne Tid siddet en Reinhold von Dassel som Danmarks egentlige Styrer, bestemt paa at hævde Landets Selvstændighed overfor den romerske Indgriben og Kongemagtens Stilling overfor den teokratiske Kirke, tør man rolig gaa ud fra, at det ikke vilde være gaaet af uden voldsomme Sammenstød (cf. Sverre og Absalons Stilling til denne); og om saadant høres intet. Tværtimod er det en Periode af indre Harmoni mellem Konge og Præstestand, hvor begge udfolder sig frit. I denne Retning peger alt, hvad vi ved fra de følgende 50 Aar.

I denne Retning peger ogsaa Sakso, om hvem Weibull selv siger, at han (der jo stod i Tjeneste hos Nordens

Reinhold von Dassel) »helt varit fängslat av satsen om påvens absoluta maktfullkomlighet, hans »plenitudo potestatis«, vilkan, hyllad redan under tidigare tid, i Innocentius III fann sin främste exponent«. Noget andet er, at Sakso ikke saa ganske har været fængslet af denne Sætning; hans kirkelige Standpunkt er temmelig dobbelttydigt; hans personlige Sympathier er afgjort ikke paa Gregorianernes Side; tværtimod sværter han som bekendt Eskil efter bedste Evne og hæver Valdemar og Absalon paa dennes Bekostning. Men trods dette vakler han ikke, naar han skal fremstille »Teorien«. Kirkens principielle Magt tør han ikke rokke ved, og derfor gaar det ogsaa for ham ud paa at vise, at Valdemar og hans øvrige Helte aldrig nogensinde har bestridt den. Sakso er et talende Vidnesbyrd om den Vending, som Partiet har gjort, en Vending, som Sakso udadtil gør med, medens han dog i sit Hjerte føler sig langt stærkere knyttet til Kongemagten end til den universale Romerkirke.

3) Vi kommer hermed til det sidste Punkt: den Udvikling, der fører op til 1177¹; en Del af, hvad jeg har at sige, er allerede foregrebet under Omtalen af Absalon, og jeg kan fatte mig i Korthed. Højdepunktet i Eskils Strid med det fremadstræbende Kongedømme var Sammenstødet med Valdemar i Anledning af Skismaet under Alexander III, som førte til Ærkebispens syvaarige Landflygtighed. Hvorledes Striden begyndte, og hvorledes Valdemars og Absalons Standpunkter var til de forskellige Tider, har Sakso skjult for os gennem sin tendensiøse Fremstilling. Men hvorledes Striden endte, kan der ikke være Tvivl om; her er Kilderne de allerbedste, samtidige Breve og en samtidig Beretning. Valdemar gør Bod ved at bidrage til Grundlæggelsen af et Cistercienserkloster, og Paven modtager denne Bod, men paalægger ham yderligere, at han skal hjemkalde Eskil, ære ham som en

¹) Den Betragtning, som her anlægges af Mødet i Ringsted, har jeg for første Gang mødt i Professor J. Oskar Andersens Forelæsninger.

aandelig Fader og forsvare Kirkens Rettigheder og Gods. At dette virkelig sker, som Paven vil det, omtaler Sakso ikke med et Ord, men sket er det; det viser allerede den nye Tone i Eskils Brev fra Frankrig, som Brienne bragte med hjem: »Accedit etiam petitio piissimi regis Walde-mari et venerabilium episcoporum Absalonis Roskildensis et Suenonis Arusiensis, *quibus nichil negare possumus*«. Der er ingen Tvivl mulig. Den store Strid ender med en eklatant Sejr for Eskil over hele Linien. Kongen grundlægger et Cistercienserkloster (se Script. min. II, p. 164 ff.) for at sone sin Holdning, han maa direkte hjemkalde den landflygtige Ærkebiskop og love at forsvare Kirkens Rettigheder; Occo i Slesvig og Livo i Odense maa vige Pladsen; allerede tidligere var Ribebispen draget til Clairvaux for at blive viet af Eskil, og denne havde i sin Landflygtighed ugenert udøvet sin kirkelige Myndighed over Sverrig. Eskil var ikke den Mand, der bøjede sig, naar Kirkens Rettigheder stod paa Spil, men det blev der heller ikke Brug for; det kongelige Parti med Absalon og Valdemar i Spidsen bøjer sig for Gregorianismen; her staar vi overfor det store Omslag i det 12. Aarh.s Drama: »Rex Danorum suum (sc. archiepiscopum) revocans consilio eius agit omnia, compescit inimicos, et eum colit ut patrem«, hedder det hos Johannes af Salisbury¹. Pavens og Eskils Fordringer er sket Fyldest.

Den Fred, der hermed er sluttet, besegles ved Ærkebiskoppens Deltagelse i Vendertoget og end mere ved Mødet i Ringsted 1170, ved Knud Lavards Helgenkroning og Knuds Kroning til Konge. Paa en Maade kan man naturligvis hævde — som det da ogsaa er gjort — at det er Valdemar, der vinder ved dette. Hans Slægt faar ved Helgenkroningen²) den Legitimering, den længe har stræbt efter, Tronfølgen sikres o. s. v. Men alt dette opnaar Kongen af Kirken ved den Mands Formidling, som han selv

¹) Bouquet: Recueil des historiens XVI, 580.

²) Som Eskil tidligere havde modsat sig, Vitae Sanctorum, p. 202.

faa Aar i Forvejen havde jaget af Lande; det slaas for alle uomtvisteligt fast, hvor den Magt er, hvis Autoritet giver Kongen den sande Legitimitet; i Virkeligheden maa Mødet for alle staa som en Prædiken om Kirkens Magt; Kongen havde ikke kunnet bestemme over Ærkebiskoppen eller Landets kirkepolitiske Holdning, men maattet bøje sig og hjemkalde Eskil, uden hvem Riget ikke kunde trives og udvikles. Herover maa man dog naturligvis ikke glemme, at Sagen ogsaa har den anden Side, som vi lige har berørt: Mødet 1170 er den endelige Legitimierung af den Kongeslægt, som Eskil havde bekæmpet; Valdemars Regering er en Fortsættelse af det, der var begyndt med Knud den Hellige, fortsat under Erik Ejegod og nedarvet i dennes Slægt. Eskil havde været en bestemt Modstander af denne Linie i dansk Historie (cf. Betragtningen i Roskildekroniken, Modstanden mod Knud Lavard, den aabne Kamp mod Erik Emune og mod Svend); under Borgerkrigen havde Eskil sikkert helst set Knud Magnussøn¹ som den endelige Sejrherre, og kun med Betænkelighed har han betragtet Knud Lavards Søn tage Kongemagt. Blodnatten i Roskilde havde her imidlertid afgjort Sagen; dermed var Valdemars Regimente et »fait accompli«, som man maatte affinde sig med; det havde Eskil da ogsaa gjort allerede efter sin Hjemkomst fra Fangenskabet (1158). Men da Kongen greb ind i Kirkens Rettigheder, brød Striden ud; her vilde Eskil ikke bøje sig. Deraf Landflygtigheden. Efter Hjemkaldelsen lader han sig imidlertid fuldstændig forsone gennem den Oprensning, der er givet ham, støtter Kongemagtens Ansøgning om Knuds Kanonisering og indleder i det hele taget ved sin Holdning en Periode, der er præget af Harmoni mellem Stat og Kirke. Og denne Linie er det, Eskil fortsætter ved Ærkebispevalget 1177, naar han søger at faa Absalon, Kongens nærmeste Ven, utvivlsomt Kirkens

¹) Cf. Betragtn. hos Rad. Niger (M. G. S. S. XXVII, 334).

bedst udrustede Mand, den Mand, som nu var gaaet bestemt over til de gregorianske Ideer, til sin Efterfølger.

Fra alle Sider føres vi saaledes henimod den Paastand, at det ikke er Valget 1177, der betegner det store Omslag i Dramaet; Valget fortsætter, hvad der allerede var begyndt. Omslaget sker den Dag, da Absalon og efter ham Valdemar bliver klare over, at de maa udsone sig med Eskil og dermed med Paven og Universalkirken, for at den danske Kirke kan komme til at staa som et fuldgyldigt Led i denne store internationale Institution, i Anerkendelse af Pavens Magtfuldkommenhed (*»cujus auctoritati rege refragandum negante«*, for at citere Sakso). Fra da af er Grundlaget skabt for en vis Harmoni, og det er denne, der faar sit Udtryk i St. Laurentiuskirken i 1177. Ud fra denne Betragtning kunde det være interessant at trække Linierne ud til en Belysning af Eskils Personlighed og Karakter, som i Sandhed kan siges, lige til vore Dage, at have faaet en haard Medfart i dansk Historieskrivning. Her vil dette imidlertid føre for vidt. Vi ender med det Resultat, at Eskil med Fred i Sindet og Tilfredshed over sin Efterfølger kunde drage til Clairvaux for at ende sine Dage i Bernhards Kloster, vis paa, at den Sæd, han i Modgang og Medgang havde saaet, vilde spire og vokse under Absalons Røgt¹.

¹) Efter at dette var gaaet i Trykken har mag. art. C. A. Christensen venligst gjort mig opmærksom paa en Afhandling af Gerh. Laehr (Aus den Briefsammlungen von St. Victor, Festschr. f. Brackmann, 1932). Forf. gaar her stærkt ind for 1176/7 som Affattelsestid for Alexander IIIs Brev, hvilket jeg jo ogsaa i det foregaaende har antaget; absolut afgørende er Beviserne imidlertid ikke. Iøvrigt bringer Laehrs Afhandling en Del nyt Materiale til Belysning af Eskils Strid med St. Victor om den af ham der deponerede Pengesum, herunder et utrykt Brev fra Eskil, men dette Materiale er uden Betydning for Undersøgelsen af Ærkebisperkiftet 1177.